

STELLAN OTTOSSON

KROSSA
den
SKÄNDLIGA!

EN BIOGRAFI OM VOLTAIRE

fri tanke

Innehåll

Persongalleri	9
Introduktion: Hans liv är hans verk	13
1. Underbarnet hos jesuiterna	19
2. Succédebut som dramatiker och poet	43
3. Exil i England	69
4. Revansch i Frankrike	87
5. Kärlek och arbete hos Émilie	103
6. Hovman i Versailles	135
7. Kammarherre hos Fredrik den store	155
8. Slottsherre och patriark	201
9. Filosofen i Ferney	245
10. Kamp mot justitiemord	317
11. Krossa den skändliga!	341
12. Den sista striden	361
Avslutning: En lycklig man	387
Tack	389
Litteratur	391
Personregister	401

Hans liv är hans verk

VOLTAIRE TRODDE ATT han skulle gå till historien som stor dramatiker och diktare. Det började bra. Han hade en bländande succé på nationalscenen som 24-åring och blev den mest spelade dramatikern i Frankrike under 1700-talet. Hans versepos om Henrik IV gjorde honom berömd bland europeiska intellektuella. Med nydanande verk om Europas och världens historia blev han en respekterad historiker. Idag spelas aldrig Voltaires pjäser, de uppfattas som alltför uppstyltade. Och ingen läser hans historiska verk, med undantag för den spännande skildringen av Karl XII:s liv.

Vid en tid då de flesta – både kvinnor och män – ringaktade kvinnors tankeförmåga levde han i ett erotiskt och intellektuellt partnerskap med markisinnan Émilie du Châtelet, som bland annat översatte Newtons verk från latin. Den unge Voltaire hade dessförinnan suttit i Bastiljen nästan ett år, misstänkt för att ha skrivit en smädedikt mot »Regenten«, Filip II av Orléans. Men senare blev han hovman, först i Versailles och sedan hos Fredrik den store. Under många år var han förvisad från Paris och eftersökt av polisen för sina skrifter.

Voltaire blev 83 år gammal. Det som han idag är känd för utträttade han under sina sista decennierna. Med framgång kämpade han för rehabilitering av oskyldigt dömda, främst i mål där kyrkan var inblandad. Hans kamp blev en vattendelare av

samma dignitet som Dreyfusaffären. Under fältropet »krossa den skändliga« stred han mot fanatism, barbari och vidskepelse inom statens och kyrkans maktapparater. Med ironi och grova skämt slaktade han kyrkans heligaste dogmer. I det konservativa och kyrkliga lägret var han länge den mest hatade mannen i Frankrike. Han betraktades som en hånfull cyniker, en iskall fiende till det rätta och sanna, en Antikrist.

Voltaire var den mest inflytelserike av upplysningens förkämpar och har betytt mer än någon annan för att göra tolerans och förnuft till en överideologi, som varje anständig människa bör ansluta sig till. Han presenterade inga egna teorier, men skickligare än andra spred han upplysningstankarna. De stora filosoferna hade ofta framfört sina tankar i tjocka, svårbegripliga böcker. Voltaire använde pamfletter och små lättlästa skrifter. Han formulerade sig humoristiskt och fräckt. Hans kontroversiella skrifter förbjöds av kyrkor och myndigheter och i flera länder brändes de på bål. Det stimulerade läsarnas intresse. Hans *Filosofiskt ficklexikon* blev en europeisk bestseller. För att servera sina budskap på ett lättsmält sätt skrev han en rad »filosofiska berättelser«, däribland *Candide*, som fortfarande är njutbar läsning.

Redan som ung hade han blivit stenrik genom sinnrika spekulationer. Då han inte fick återvända till Paris levde han under sina sista tjugo år, först i Genève och sedan i franska Ferney, vid gränsen mot Schweiz. Han skaffade sig slott på båda platserna och ägnade mycken tid åt byggnadsarbeten, trädgårdsskötsel, landsbygdsutveckling och umgänge med en strid ström av besökare. Han kallade sig Europas värdshusvärd.

Under kampen mot »den skändliga« förvandlades han från ärelysten författare till en man som djupt engagerade sig i ideologiska och rättsliga frågor. Folkets breda massa ingav honom länge obehag. Som slottsherre i Ferney upptäckte han att det gick att tala med bönder och hantverkare. Han blev medveten

om de hårda villkor som de flesta levde under. I Ferney använde han en del av sin förmögenhet till att, genom subventionerade mikrolån, omvandla sin utfattiga och efterblivna by till ett blomstrande samhälle. Landsflyktiga urmakare och sidentillverkare från Schweiz fick hjälp att starta tillverkning i Ferney. Och bönderna fick det bättre tack vare nya metoder som Voltaire hade lärt dem.

Är Voltaire aktuell idag, trots att en del av hans författarskap numera känns förlegat? Själv skrev han: »Om man släpper monstret löst, om man inte klipper dess klor och slår sönder dess tänder, om det förnuft som så ofta är förföljt skulle tiga, ja, då skulle vi få se samma fasor som i gångna sekler.« De senaste hundra åren har visat att fanatism, med eller utan religiösa förtecken, inte enbart tillhör historien.

Voltaire bekämpade filosofiska och politiska system som kunde få människor att överge sunt förnuft och medmänsklighet. Dock var han ingen helgjuten gestalt. I hans liv möter vi motsägelser och inkonsekvenser. Han kämpade för yttrandefrihet, men tvekade inte att koppla in polisen mot fiender som angripit honom i skrift. Han bekämpade maktmissbruk, men försvarade det kungliga enväldet.

Genom sin kamp mot fanatism, vidskepelse och barbariska rättsövergrepp är Voltaire sorgligt aktuell även i våra dagar. Hans betydelse ligger inte bara i hans polemiska skrifter utan också i de kampanjer han bedrev under stora delar av sitt liv. »Hans liv är hans verk«, har det sagts. Det talas och skrivs inte så mycket om Voltaire i dagens Sverige. Men på andra håll, i första hand i Frankrike och England, är han ett levande namn. *Voltaire Foundation for Enlightenment Studies* i Oxford har nyligen avslutat en nyutgåva i tvåhundra band av Voltaires samlade verk och publicerar dessutom en ström av böcker om olika aspekter av upplysningstiden.

I sin recension av Nancy Mitfords bok *Voltaire blir kär* menade författaren och litteraturvetaren Carina Burman, att den som skriver om Voltaire bör »ha något av upplysningsförfattarens egen esprit och skärpa«. Det är ett hårt krav. Men låt oss hoppas att vi alla smittas en smula av Voltaires esprit och skärpa när vi umgås med honom!